

K OTÁZKAM KATEGÓRIE IDEÁLNA¹

IMRICH FERENC, Ústav marxizmu-leninizmu UPJŠ, Košice

FERENC, I.: To the Questions of the Category of Ideality, *Filozofia* 30 (1975), No 1, p. 77—93.

In the first part (I) the elementary notion of „ideality“ is determined. The contents of the notion of actual and potential ideality is stated, as well as the nominal and adjective form of the term.

In the second part (II) the basic range of questions is presented the solution of which represents the concretization of ideality as a category (gnoseological) of Marxist-Leninist philosophy. Further, an analysis of the rise and existence (1a, b, c), and nature and function (2a, b, c, d) of ideality is introduced. These problems are contained in the first range of the broader complex of questions that emerge at the delimitation of the category of ideality.

V marxisticko-leninskej filozofickej literatúre najmä posledných dvoch desaťročí a predovšetkým v sovietskej filozofickej literatúre sa stretávame so stále sa stupňujúcim záujmom o problematiku kategórie ideálna. Termíny „ideálno“, „idealita“, „ideálnosť“ sú čoraz frekventovanejšie nielen na stránkach odbornej, filozofickej a mimofilozofickej literatúry, ale aj v bežnej hovorovej reči.

Charakteristickým znakom literatúry o ideálne je, že na začiatku spomínaného obdobia má viac analytický charakter a len postupne sa hlásia o slovo práce syntetizujúcej povahy.² Pojem „ideálno“ sa postupne dostáva do filozofických slovníkov, obširnejšie sa rozoberá v encyklopédiách a lexikonoch i na stránkach učebníc marxisticko-leninskej filozofie. Jej ďalšou črtou je, že súčasne odráža v sebe dve vzájomne súvisiace tendencie: jednak úsilie o objasnenie miesta a funkcie tejto kategórie vnútri filozofie, v systéme jej kategórií, jednak snahu ukázať úlohu a význam kategórie ideálna pri vymedzení predmetu a po-

¹ Príspevok je čiastočne prepracovaným výsekom autorovej aspirantskej dizertačnej práce *Ideálno vo svetle monizmu marxisticko-leninskej filozofie*.

² O pojme ideálno sa vôbec nezmieňuje *Kratkij filosofskij slovar*, 3. vyd. (Moskva 1952) za redakcie M. M. Rozental a P. F. Judina. Jeho 4. vydanie pod názvom *Filosofskij slovar* (Moskva 1955), ktoré v slovenskom preklade poznáme ako *Filozofický slovník* (Bratislava 1956), pojem ideálno takticky neuvádza. Výklad tohto pojmu podáva až *Filosofskij slovar* od uvedených autorov, vydaný v Moskve r. 1963. (Jeho preklad v slovenskom jazyku bol vydaný v r. 1965.) O ideálne sa zmieňuje aj *Stručný filosofický slovník* (Praha 1966).

Relatívne obsiahly výklad o ideálne podáva *Filosofskaja enciklopedija*. Autorom hesla je E. V. Ilienkov (4, s. 219—227).

Pokiaľ ide o učebnice marxisticko-leninskej filozofie, situácia je podobná ako v prípade filozofických slovníkov — dôraz na vysvetľovanie problematiky ideálna sa postupne prehľbuje, okruh jej interpretácie sa rozširuje. Tak v učebnici F. V. Konstantinova a kol. *Osnovy marxistskoj filosofii*, Moskva 1958, a v jej ďalšom vydaní (Moskva 1959) je zmienka o ideálne v rozsahu jednej vety. Pozri aj slovenský preklad (5, s. 182 a 5, s. 180). V sovietskych učebniciach marxisticko-leninskej filozofie, prekladaných u nás v nasledujúcich rokoch, badať však stále podrobnejší výklad tejto kategórie. Pozri o tom A. G. Spirkin, *Kurs marksistskoj filosofii*, Moskva 1963 a český preklad (14, s. 102—103); A. P. Šeptulin, *Filosofia marksizma-leninizma*, Moskva 1970 a český preklad (15, s. 74); F. V. Konstantinov a kol., *Osnovy marksistsko-leninskoj filosofii*, Moskva 1971 a slovenský preklad (6, s. 84, 88, 162—163)...

vahy niektorých vedných i medzivedných (hraničných) disciplín a pri riešení ďalších kardinálnych problémov vedy. Máme na mysli napr. riešenie základnej otázky filozofie, princíp monizmu, otázka odrazu a poznania, povahy psychična, psychofyziológie (vzťahu psychického a fyziologického), problémy sémantiky (jazyk a myslenie, znak a význam, zmysel a význam), kybernetiky (človek a stroj, informácia a ideálno, model a originál . . .) atď.

Široká škála problematiky ideálna, jej konkrétne riešenie v jednotlivých oblastiach vedy a spoločenskej praxe vyvoláva permanentnú potrebu filozofickej syntézy dosiahnutých výsledkov. Takáto syntéza je východiskom filozofických invencií pre ďalšie konkrétne postupy, pre širšiu prax. Obsahom kategórie ideálna je aj otázka objektivizácie myšlienky do činu, riešenie predpokladov cieľavedomého a uvedomelého konania človeka, triedy, spoločnosti. V socialistickej spoločnosti uvedomelé, vysoko ideové konanie ľudí je jedným zo základných predpokladov napredovania, úspešného vývinu osobnosti i spoločnosti ako celku. Imanentná zhoda záujmov a potrieb marxisticko-leninskej filozofie a socialistickej spoločnosti aj v tejto forme, pri skúmaní kategórie ideálna sa prejavuje a dokazuje.

V tomto príspevku, ako vyplýva z nadpisu, si nekladíme za cieľ podať vyčerpávajúci pohľad na problematiku ideálna. Veď v súčasnosti iba prebieha proces konštituovania, hlbšieho filozofického rozpracovania podstaty tejto nepochybne závažnej kategórie marxisticko-leninskej filozofie. Štúdium marxistickej literatúry o ideálne, množstvo rôznych, dopĺňajúcich, ale niekedy aj rozdielnych čiastkových postupov a záverov to jasne dokazuje. Takáto variabilita prístupov, konkrétnych riešení, zásadová a konštruktívna kritickosť k dosiahnutým výsledkom je vyvolaná objektívnym stavom skúmanej problematiky, jej zložitou. V našom príspevku sa usilujeme vyvolať záujem o túto kategóriu, upozorniť na jej aktuálnosť a význam. Problémy, ktoré nastoľujeme a riešime, pokladáme za skromný príspevok do diskusie.

I. ZÁKLADNÉ VYMEDZENIE KATEGÓRIE IDEÁLNA

Pojem ideálno je veľmi obsažný a mnohovýznamový. Jeho podstata sa prejavuje v rôznych vzájomne spätých rovinách a aspektoch. Zatiaľ nám pôjde o jeho predbežné vymedzenie, ktoré postupne sémanticky doplníme a spresníme pri konkrétnom rozboře príslušných rovín a aspektov.

Ideálno je obraz skutočnosti (gnozeologický) v hlave človeka, poznávajúceho subjektu. Je to fenomén ľudského psychična, vedomia, označuje podstatnú stránku ich kognitívnej zložky, povahy a funkcie. Teda nepokrýva bezprostredne celú oblasť psychična, lebo táto oblasť okrem kognitívnej zložky obsahuje aj zložku emocionálnu a efektívno-výkonnú. Pravda, sprostredkovane ideálno súvisí s celým psychičnom. Aj v otázke vedomia považujeme za ideálne vedomé produkty, presnejšie, ideálne sú *kópie* vecí, nie však predpoklady vzniku a existencie vedomia.

Termínom ideálno, idealita v podstate označujeme myšlienku, poznatok, ľud-

ské vedenie (vo význame singulárnom i plurálnom), vedu,³ ak ich chápeme v aktuálno-gnozeologickom význame. Vyjadruje *obsah* objektívnej skutočnosti v subjektívnej podobe, v hlave poznávajúceho človeka; sú obsahom vecí, objektov existujúcich mimo týchto vecí. Za ideálne označujeme aj poznávacie formy aktuálneho odrazu skutočnosti — pocity, vnemy, predstavy, pojmy, teórie a pod., lebo sú „nosiťmi“ gnozeologického obsahu skutočnosti v procese poznania.

Produkty a poznávacie formy ľudského odrazu skutočnosti sa súhrnne označujú predovšetkým gramatickým substantívom ako „ideálne“, „idealita“. Bežne sa však používa aj termín ideálne v adjektívnej podobe. Substantívnu a adjektívnu (predikátovú) formu uvedených termínov treba zachovať a obsahove rozlišovať, jednoducho nemožno jeden termín úplne a mechanicky zredukovať na druhý, ani ich význam navzájom zamieňať.

Ideálnom vo forme substantíva označujeme iba bezprostredné, *aktuálne* produkty odrazu skutočnosti, jej kópie, obrazy v hlave človeka. Nazývame ho „aktuálnym ideálnom“ a táto forma „bytia“ ideálna je jeho základnou charakteristikou.⁴

Ideálnosť ako adjektívum má v gnozeologicko-filozofickej rovine viac významov: 1. ako termín na označenie oblasti, javov obsahujúcich v sebe ideálne ako moment, jednu stránku. V tomto zmysle hovoríme o ideálnosti psychična, vedomia; 2. ako „potenciálna ideálnosť“ relatívne samostatne, mimo aktuálneho poznávacieho procesu existujúcich produktov poznania, vedenia, vedy. Označujeme ich gnozeologický význam, zmysel, obsah v protiklade k materiálnym predpokladom a formám ich existencie. „Potenciálna ideálnosť,“ „potenciálne ideálne“ označuje obsah relatívne samostatne existujúceho, objektivizovaného spoločenského vedomia, ľudského vedenia (prostredníctvom jazyka, písma a pod.). Vyjadruje jednak to, že je výsledkom, formou ľudského poznania, aktuálneho ideálna, že teda gnozeologicky prináleží aktívnemu objektovo-subjektovému vzťahu ako momentu ľudskej praxe, a jednak to, že za istých predpokladov sa môže aktualizovať v hlave spoločenského individua, späť sa mení na aktuálne ideálne.

Aktuálne ideálne a podobne aj potenciálna ideálnosť majú svoje materiálne predpoklady vzniku a existencie. Označiť však bezprostredný produkt procesu odrazu „ako taký“ (ideálne ako substantívum) za „ideálny“ znamená postupovať tautologicky, zbytočne znásobovať význam pojmu, hovoriť o „ideálnosti

³ V tomto zmysle chápe vedu K. Marx, kritizujúc Heglovo idealistické chápanie idey, ideality. Hovorí: „Čistá idealita nejakej skutočnej sféry by... mohla existovať len ako veda“ (10, s. 233).

⁴ Analýza ideálna ako substantíva, predovšetkým otázok vzniku, existencie, štruktúry a funkcie kategórie v takomto zmysle sa v literatúre väčšinou obchádza. Pôsobí tu azda zo strany niektorých autorov aj nedostatočné pochopenie podstaty problému, prípadne obava z možného nedorozumenia, vyplývajúceho zo stotožnenia charakteristicky ideálna ako substantíva s jeho idealistickým ponímaním ako substancie. Prírodnene, substantívne chápanie ideálna, ak spočíva na dialektickomaterialistických základoch, je v absolútnom protiklade s jeho substancionálno-idealistickým chápaním. Ideálne ako pojem je zložitou, avšak reálnou a veľmi obsažnou abstrakciou. Je relačným pojmom, existenciu má mimo seba, v objekte a v ľudskom mozgu, kde sa objekt odráža ako ideálne. Pochopenie podstaty ideálna si žiada nevyhnutne pristupovať k tejto abstrakcii predovšetkým ako k substantívu.

ideálna".⁵ Nie je to tak v prípade adjektívnosti potenciálneho ideálna. Napr. hovoríme o ideálnom obsahu knihy a jeho (materiálnej) objektivizácii v jazyku, o znakoch ako nositeľoch významu.

Rozlišovanie ideálna na aktuálne a potenciálne má praktický význam napr. v oblasti kybernetiky, teórie informácie. Kybernetický stroj má do činenia iba s potenciálnou ideálnosťou. Aktuálnou ideálnosťou, schopnosťou invencie, tvorivej činnosti v kvalitatívnom zmysle slova je obdarený iba človek.

II. DIALEKTICKOMATERIALISTICKÉ VÝCHODISKÁ A ICH KONKRETIZÁCIA PRI VYMEDZENÍ OBSAHU KATEGÓRIE IDEÁLNA

Konkretizácia obsahu kategórie ideálna ako substantíva a aktuálneho ideálna na princípe dialektiky a materializmu si vyžaduje splniť niekoľko vzájomne úzko spätých predpokladov. Len v tomto prípade sa vytvorí ucelenejší obraz o tejto nepochybne dôležitej filozofickej kategórii.

V prvom rade treba ukázať, ako ideálno vzniká a existuje. Máme na mysli všeobecné a bezprostredné predpoklady jeho vzniku a existencie, vzťah ideálna k odrazu hmoty vôbec, ku gnozeologickej a objektovo-subjektovej aktivite ako momentu ľudskej praxe, k reči a stupňom poznania. Bez týchto predpokladov či faktorov ideálno nemôže existovať. Spolu s ideálnom tvoria určitý komplex, dynamický celok, reálnu štruktúru vzťahov, od ktorých možno ideálno oddeliť iba v abstrakcii. So vznikom a existenciou ideálna úzko súvisí otázka jeho povahy a funkcie. Aj povaha a funkcia ideálna ako gnozeologického obrazu skutočnosti sa odкрýva predovšetkým mimo hraníc subjektivity, v praktickom vzťahu človeka k vonkajšiemu svetu, v materiálno-predmetnej činnosti. Vystupujú a riešia sa tu otázky ideálna ako abstrakcie, pravdivosti ideálna-obrazu, ideálna ako predobrazu vecí a predpokladov jeho predmetnej realizácie vo forme artefaktu a pod.

Druhý okruh problémov tvorí otázka začlenenia ideálna ako kategórie do systému marxisticko-leninskej filozofie, vymedzenia vzťahových súvislostí tejto kategórie k iným filozofickým kategóriám. Ideálno je sui generis gnozeologickou kategóriou. Jeho gnozeologická analýza, charakteristika bude však úplná len vtedy, ak budeme rešpektovať dialektickú jednotu ontológie a gnozeológie, jednotu dialektického materializmu, historického materializmu a marxisticko-leninskej noetiky. V systéme vzťahov ideálna k iným filozofickým kategóriám najzákladnejší je jeho vzťah k hmote, materiálnu. V tomto vzťahu sa rieši základná otázka filozofie na princípe dialektickomaterialistického monizmu. Vo vzájomnom vzťahu matérie — materiálna — ideálna vystupuje otázka filozofického východiska prístupu k ponímaniu sveta, otázka prvotnosti, druhotnosti a dialektickej protikladnosti týchto kategórií. Rešpektovanie príslušných rovín, aspektov a s nimi spätých významových zmien treba v tomto prípade osobitne zdôrazniť, lebo tu často dochádza k neprípustným zjednodušeniam a omylom, vyúsťujúcim do

⁵ Na takéto tautológie pri vymedzení obsahu ideálna výstižne poukazuje E. Menert (12, s. 205—218).

mechanického či vulgárneho materializmu, ale aj do idealizmu, dualizmu a eklekticizmu.

Do tohto okruhu možno zaradiť aj otázku filozofickej a mimofilozofickej interpretácie kategórie ideálna ako súčasti problematiky vzťahu filozofie a praxe, filozofie a vedy, vedných disciplín.

Tretí okruh problémov je spätý s otázkou zásadného vymedzenia odlišnosti materialistického a idealistického riešenia problematiky ideálna, uplatnenia princípu straníckosti vo filozofii. Prirodzene, kritika nemarxistického riešenia kategórie ideálna vychádza z jeho dialektikomaterialistického riešenia (v tom je základná súvislosť medzi tromi spomínanými okruhmi otázok), porovnáva ho na báze rozdielneho riešenia základnej otázky filozofie s riešením idealistickým, nemarxistickým. Tým sa dostávame do roviny klasifikácie filozofie, kde mnohé problémy, nastolené v mimoklasifikačnej rovine, spôsob a výsledky ich riešenia (voľba východiskovej podstaty pri ponímaní sveta, povaha protikladov hmoty a vedomia, materiálna a ideálna a pod.) dostávajú iný význam. Preto popri závislosti a spätosti mimoklasifikačnej a klasifikačnej roviny filozofie treba vidieť a rešpektovať aj ich odlišnosť.

Stručne povedané, marxisticky interpretovať kategóriu ideálna znamená podať jej prirodzený (materialistický) a dialektický výklad. To znamená chápať ideálno v procese jeho vzniku, existencie a funkcie v reálnom živote človeka i spoločnosti, začleniť ho do všeobecnej súvislosti materiálneho sveta a určiť jeho všeobecné a zvláštne (špecifické) znaky i funkcie v dynamike týchto vzťahov a súvislostí.

1. Predpoklady vzniku a existencie ideálna

Ideálno vzniká a existuje v reálnom živote človeka a spoločnosti. Má svoje všeobecné a špecifické predpoklady vzniku a existencie.

Základný predpoklad existencie ideálna spočíva v hmote, v schopnostiach hmoty odrážať sa. Ďalším všeobecným predpokladom zrodu a existencie ideálna je život človeka, spoločnosti, spoločensko-individuálna prax, ktorej momentom je aj poznanie. Dialektický a historický materializmus sú teda teoreticko-metodologickým východiskom marxistickej gnozeológie. „...teóriu poznania treba vyvodiť z vývinu všetkého prírodného a duchovného života”. (7, s. 92) Na týchto všeobecných predpokladoch spočívajú špecifické, bezprostredné predpoklady vzniku a existencie ideálna.

a) *Ideálno ako produkt objektovo-subjektového vzťahu*

Gnozeologický objektovo-subjektový vzťah je vyabstrahovaný zo súhrnu vzťahov vlastných prírodno-spoločenskému prostrediu, zo spoločenskej praxe. Ideálno je produktom aktívneho objektovo-subjektového vzťahu v gnozeologickej rovine. Uznanie kardinálneho miesta praxe v poznaní, pri zdôvodňovaní zrodu a vývinu predpokladov a aktuálneho priebehu poznania i povahy a funkcie jeho pro-

duktov, ako aj spoločenskej determinácie objektovo-subjektového vzťahu je elementárnou požiadavkou marxisticko-leninskej gnozeológie. „Ak skúmame vzťah subjektu k objektu v logike, musíme vziať do ohľadu aj všeobecné premisy bytia konkrétneho subjektu (= život človeka) v objektívnej situácii.“ (7, s. 212)

Objekt je vyvolávajúcou príčinou vzniku ideálna ako gnozeologickej kvality, pravda, príčinou chápanou dialektikomaterialisticky a nie mechanicky, bez aktívnej účasti subjektu. Objekt potenciálne, v zmysle veci, javu, existuje nezávisle od subjektu, pred i po poznávacom vzťahu so subjektom. Ani v procese poznania ako predmet-objekt nie je subjektom onticky vytváraný, iba gnozeologicky skúmaný a pretváraný až praktickou činnosťou. V procese poznania sa rodí, tvorí obraz objektu — ideálno. Objektom v zmysle vyvolávajúcej príčiny je objektívna realita, existujúca mimo vedomia a nezávisle od neho, a až druhotne jej objektívny odraz, oblasť potenciálneho ideálna.

Subjekt je bytosť, ktorá v aktívnom poznávacom vzťahu, stimulovaná a podmienená charakterom spoločenského života, praxe, vyberá a odráža objekt. V subjekte a ním sa materiálne pretvára na ideálno, vo vedomí subjektu sa rodí obraz objektu. Nevyhnutným predpokladom zrodu ideálna je fyziologicko-psychologická činnosť, vyššia nervová činnosť, v rámci ktorej za vedomej aktivity subjektu sa reaktivizuje už poznané a spája sa s poznávaným, poznávané sa vracia do kontextu už poznaného.

Medzi objektom a subjektom je vzájomné pôsobenie a jednota. Niet ideálna v plnom zmysle slova bez objektu ani bez subjektu, bez pôsobenia objektu na subjekt a bez poznávacej aktivity subjektu. Práve v rámci subjektívnej aktivity sa začleňuje do poznania ďalší, voči objektovo-subjektovému vzťahu druhotný, následný a tomuto vzťahu podriadený „člen“ — ľudská skúsenosť vyjadrená vo forme pojmov, zákonov a kategórií, teda potenciálne ideálno. V. I. Lenin v súvislosti s otázkou poznania práve poukazuje na to, že „Tu sú *skutočne* tri objektívne členy: 1. príroda; 2. ľudské poznanie = mozog človeka (ako najvyšší produkt tej istej prírody) a 3. forma odrazu prírody v ľudskom poznaní a touto formou sú práve pojmy, zákony, kategórie atď.“ (7, s. 191) Ideálno sa rodí v aktuálnom procese poznania a stotožňuje sa práve s tretím členom poznania. Označuje ľudskú skúsenosť, vyjadrenú vo forme pojmov, zákonov a kategórií, presnejšie ich obsah ako výsledok bezprostredne aktuálneho odrazu skutočnosti.

S ideálnom súvisia ďalšie termíny späť s objektovo-subjektovým vzťahom, ako objektívnosť-subjektívnosť a objektívno-subjektívno. Majú niekoľko významov.

Termínom „objektívnosť“ označujeme v prípade ideálna jeho objektivizovanú formu v podobe reči (a vôbec moment materiálnosti predpokladov jeho existencie ako súčasti materiálnej jednoty sveta). Objektívny je aj obsah ideálna ako pravdy, adekvátnosť ideálna-obrazu vo vzťahu k realite, jeho nezávislosť od ľubovôle subjektu. Pôvod, zdroj tejto vlastnosti pravdivého poznatku spočíva v tom, že v procese odrazu sa objektívna povaha odrážaného predmetu prenesie subjektom do obsahu poznatku.

„Subjektívnosť“ ideálna vyjadruje predovšetkým to, že poznatok je produktom (špecifickej) aktivity subjektu. V inom, krajnom zmysle slova — ako

subjektivismus — sa podstatne mení jeho významová rovina. Vyjadruje možnosť mylného odrazu objektívnej reality, resp. nepravdivý obsah poznatku, poprenie objektívnej pravdy.

Objektívnosť a subjektívnosť ako jednotlivé momenty povahy ideálna sa dialekticky predpokladajú. Pri svojom zabsolútnení sa vzájomne vylučujú, negujú, úplne a metafyzicky prechádzajú jeden do druhého. Ideálne ako nepravdivý obraz skutočnosti síce môže existovať a existuje, avšak za cenu subjektivistického poprenia objektívnej povahy reality.

Termín „objektívno“ v ontologickej rovine je totožný s termínom „materiálne“ a označuje všetko, čo reálne existuje. V tejto rovine aj ideálne je súčasťou objektívna, objektívneho sveta, je jeho „vedomím bytím“. Aj subjektívno tu vystupuje ako prípad objektívna. Je ním človek ako materiálna bytosť. Za subjektívne sa označujú jeho vlastnosti, výtvary, vrátane duchovných výtvarov v ich objektivizovanej a spredmetnenej podobe.

V gnozeologickej rovine pod subjektívnom rozumieme oblasť, ktorá je výsledkom odrazu. Oblasť subjektívna je širšia než oblasť ideálna, ktorá zahŕňa iba jej gnozeologickú časť a ako aktuálne ideálne jej bezprostredne uvedenú časť.

b) Reč, jazyk a ideálne

Zakladatelia marxizmu už vo svojich raných prácach poukazovali na nevyhnutnú spätosť reči, jazyka so životom človeka. Reč i myšlienku pokladali za „prejavu skutočného života“ (9, s. 395). Z hľadiska marxizmu-leninizmu práca vystupuje ako východisko, vyvolávajúca príčina vzniku reči (jazyka). Reč sa rodí v rámci pracovnej činnosti a plní nevyhnutnú funkciu komunikačného prostriedku, rodí sa „z nevyhnutnosti styku s inými ľuďmi“ (9, s. 32).

Nevyhnutným predpokladom komunikatívnej funkcie reči je jej spätosť s vedomím. Reč a vedomie sa zrodili a pôsobia spolu v procese praxe. V tomto zmysle „... reč je praktické vedomie, existujúce aj pre iných ľudí“ (9, s. 32). Reč a jazyk sú formou spredmetnenia myšlienky, ideálna (poznatku), „... bezprostrednou skutočnosťou myšlienky“ (9, s. 345). Myšlienku (ideálne) nemožno zredukovať na reč ako takú, ani chápať jej vznik a reálnu existenciu mimo reči. Úplne oddeliť od seba myšlienku a reč, klásť ich vedľa seba možno len v abstrakcii.

Reč je proces používania jazyka v kontexte individuálneho vedomia. Jazyk je systém znakov, pomocou ktorých subjekt formuluje myšlienky v procese odrazu objektívnej reality, oznamuje ich v podobe poznatkov, citových prejavov vo zvukovej či písanej reči. Je prostriedkom fixácie a zachovania nazhromaždeného poznania ľudstva. Aj ideálne ako koncentrovaná ľudská skúsenosť, poznanie objektivizované v jazyku, v teoretických formách spoločenského vedomia, dostáva aktuálnu podobu v reči späté s individuálnym vedomím.

Jazykový znak sa vyznačuje zmyslovou konkrétnosťou. Každý znak má svoj význam, vnútorný obsah — je nositeľom istej informácie. Ako neexistuje

znak bez významu, nie je ani význam bez znakového vyjadrenia.⁶ Význam, vnútorný obsah znaku však nie je významom samého znaku, ale objektu, ktorý znak „označuje“. Žiadny znak, teda ani slovo ako abstrakcia „...nemôže nebyť objektívne obsažený“ (16, s. 157). Popri objekte sa nevyhnutne predpokladá subjekt, ktorý objekty „označuje“, uvedomuje si, vymedzuje a sprostredkuje ich význam v procese poznania sveta, v spoločenskom styku s inými subjektmi prostredníctvom reči, jazyka.

V jednote znaku a významu sa konkretizuje v sprostredkovanom zmysle aj „bytie“ ideálna ako poznatku, vedenia ľudstva. Niet ideálna ako takého, bez znakového prejavu. Obsah ideálna je významom jeho znakovkej existencie, odrazom objektívneho sveta. V jednote znaku a obsahu je ideálno včlenené do ľudského života, javí sa ako moment praxe. Prostredníctvom jazykových znakov prejavuje svoju špecificky gnozeologickú povahu a funkciu; ako slovný znak plní funkciu signálu, ako aj symbolu, gnozeologického obrazu (či predobrazu) vecí. Ponímať existenciu ideálna mimo reálneho života človeka, mimo rámca istej znakovkej situácie ako akýsi „čistý význam“ znamená ponímať ju idealisticky, ako samostatnú entitu.

V rámci jednoty znaku a významu vystupuje do popredia otázka vzťahu ideálna a materiálna, súčasť širšieho vzťahu hmoty a vedomia, jednoducho konkretizuje sa tu základná otázka filozofie. Na túto skutočnosť poukazuje K. Marx a F. Engels v *Nemeckej ideológii*, keď bojuje proti idealistickému výkladu vedomia, myslenia. „Duch je hneď od začiatku poznačený kliatbou, je »zafážený« hmotou, ktorá sa tu prejavuje vo forme vlnenia vrstiev vzduchu, tónov, krátko reči.“ (9, s. 32)

Riešenie vzťahu ideálna a materiálna je aj v tomto prípade možné jedine na princípe dialektiky a materialistického monizmu. Je pomerne rozšírený nesprávny názor, ktorý nechápe ideálno ako určitý celistvý poznatok, ale konkrétne napr. v rámci slovného znaku ho stotožňuje s významom v zmysle nemateriálna (neobjektívna). Takto ho stavia do protikladu so znakom-materiálnom, alebo vo forme adjektíva sa ním označuje povaha (ideálnosť) významu taktiež v zmysle jeho nemateriálnosti a v protiklade k materiálnosti znaku. Je to príklad dualistického postupu, eklekticizmu, ktorý protirečí dialektickému materializmu a vyúsťuje do postulovania dvoch východiskových entít sveta — materiálnej a duchovnej.

c) Ideálno na zmyslovom a racionálnom stupni poznania

Vznik a existencia ideálna sú nerozlučne späté so zmyslovým stupňom poznania. „Zmyslosť musí byť základom každej vedy.“ (8, s. 101) Aj pro-

⁶ Hoci znak a význam tvoria jednotu, to nevyklučuje uznanie ich odlišnosti a relatívnej nezávislosti v rámci štruktúry jazyka, a teda aj možnosti a potrebu ich relatívne samostatne skúmať. Základný omyl neopozitívizmu spočíva v ignorovaní tejto jednoty, v nahradení relatívneho momentu absolútnym, čo v konečnom dôsledku vyúsťuje do poprenia spätosti prirodzeného jazyka s objektívnou skutočnosťou, resp. formalizovaného jazyka s prirodzeným jazykom.

dukt zmyslovej činnosti v poznaní je pretvoreným materiálom, ideálnom. Vnem (ako súhrn pocitov), predstava, to sú obrazy objektov a práve gnozeologický obraz je základnou charakteristikou ideálna. Abstrakčný proces, selekcia a syntéza istých znakov objektu, analógia, ako aj iné procesy a metodologické postupy, nevyhnutné pre vznik gnozeologického obrazu, sú prítomné vo svojom zárodku už na tomto stupni poznania.

V rámci zmyslového stupňa poznania je bezprostredná spätosť medzi zmyslami a vonkajšou skutočnosťou. Činnosť zmyslov je podriadená praktickej činnosti človeka; samy zmysly sú historickým produktom ľudskej práce. Preto nás zmysly neklamú, ale prirodzene, odrážajú skutočnosť. Nie náhodou materialistický senzualizmus bol a je východiskom filozofie „bon sens“ (hoci na istom stupni vývinu sa nevyhol naivnému realizmu). Spätosť ideálna so zmyslovým stupňom poznania je dôkazom jeho „pozemskosti“, dôležitým východiskom jeho dialektikomaterialistickej interpretácie.⁷

Ostať na zmyslovom stupni poznania, absolutizovať ho je typickým znakom empirizmu. Ani predmarxistický materializmus nedokázal pochopiť a úplne realizovať dialektiku prechodu medzi zmyslovou a racionálnou zložkou poznania a ich produktmi.⁸ Jedna z hlavných príčin spočívala v nerozpracovanosti materialistickej dialektiky. Nepochopenie funkcie praxe v poznaní tu vystupovalo ako ďalšia prekážka. Prax je totiž — okrem iného — aj istým spojovacím článkom zmyslového a racionálneho poznania, keďže „... má prednosť všeobecnosti, ale aj bezprostrednej skutočnosti.“ (7, s. 223)

Rozumová činnosť nadväzuje na činnosť zmyslov a ich produktov. Ideálne na racionálnom stupni poznania odкрýva ďalšie stránky, momenty, ktoré sa na zmyslovom stupni buď neprejavili (napr. problém pravdy a omylu), alebo sa prejavili iba v zárodku. Produkty racionálneho poznania vznikajú a nadobúdajú povahu ideálna v dôsledku zložitých, permanentne sa opakujúcich analyticko-syntetických, abstrakčno-generalizačných, induktívno-deduktívnych a iných rozumových postupov subjektu. Takto sa empirické mení na teoretické.

Medzi zmyslovým a racionálnym poznaním, napriek ich relatívnej odlišnosti, je jednota. Túto jednotu a vzájomnú spätosť vytvára a umožňuje predovšetkým jazyk, reč. Podobná jednota je aj medzi existenciou ideálna v zmyslovej, empirickej roviny a v racionálnej, teoretickej roviny. Keďže ideálne plne prejavuje svoju povahu a funkciu až v roviny racionálna, jeho analýzu robíme na tejto roviny. Tým sa však neizolujeme od zmyslovej roviny, lebo táto rovina popri svojej relatívnej samostatnosti súčasne prechádza do racionálna, je roviny racionálna negovaná a súčasne sa v nej, na vyššom stupni, dialekticky zachováva.

⁷ Je namieste spomenúť v tejto súvislosti názor L. Feuerbacha, ktorý rieši vzťah bytia a myslenia na báze senzualizmu. Hovorí: „... Je teda večná priepasť a protirečenie medzi bytím a myslením? V hlave istotne, no v skutočnosti je toto protirečenie dávno vyriešené, pravda, iba spôsobom zodpovedajúcim skutočnosti, nie tvojim školským pojmom, a to vyriešené nemenej než piatimi zmyslami.“ Na margo V. I. Lenin poznamenáva: „Výborne povedané!“ (7, s. 85).

⁸ Ako upozorňuje V. I. Lenin, „dialektický je nielen prechod od hmoty k vedomiu, ale aj od pocitu k myšlienke...“ (7, s. 301).

2. Povaha a funkcia ideálna

Ideálno sme charakterizovali ako odraz vonkajšej skutočnosti v poznaní človeka, ako subjektívny odraz objektívnej skutočnosti. Ponímanie ideálna v zmysle aktuálneho odrazu vecí, javov sveta je jeho základnou gnozeologickou charakteristikou ako filozofickej kategórie. Je abstrakciou reálnej skutočnosti. Vyjadruje úsilie človeka a ľudstva postihnúť podstatu reality, podať jej pravdivý obraz v dialektickom procese poznania. Z povahy ideálna-obrazu vyplýva jeho ďalšia podstatná charakteristika — je nástrojom pretvárania sveta človekom. Predpokladom a zdrojom pretvárajúcej sily ideálna-obrazu je jeho nevyhnutná spätosť s praxou, zmyslovo-predmetnou činnosťou človeka, ľudstva.

a) Ideálno ako abstrakcia skutočnosti

Pod abstrakciou rozumieme jednak istý poznávací postup, jednak výsledný produkt tohto postupu, jeho formu a obsah. Okrem toho abstraktnosť v zmysle adjektíva je v dialektickom vzťahu s konkrétnosťou a týka sa povahy produktu poznania. Všetky tieto termíny úzko súvisia s kategóriou ideálna.

Abstrakčný postup v poznaní je vlastne vyčlenenie určitých, spravidla podstatných stránok, vzťahov objektu, pričom sa odhliadne od jeho ďalších, nepodstatných stránok a vzťahov. Taktó vzniknutý poznatok je abstrakciou, „očisteným“ obrazom objektu. Ideálno ako obraz skutočnosti, poznatok je výsledkom takéhoto abstraktného postupu v poznaní, je myšlienkovou abstrakciou skutočnosti.

Abstraktnosť a konkrétnosť ako adjektíva vyjadrujú stupeň odrážania skutočnosti, proces prenikania človeka do podstaty odrážaného objektu. Abstraktné ako čiastkové, neúplné poznanie objektu je momentom, začiatkom prechodu k jeho konkrétnemu, úplnejšiemu poznaniu, a to prostredníctvom zhrnutia jednotlivých abstraktných určení. Subjektívne poznávacie úsilie, prenikajúce k nespočetným abstrakciám, vedie taktó k dosahovaniu objektívnych, hlboko konkrétnych poznatkov. „Ľudské pojmy sú subjektívne vo svojej abstraktnosti, odtrhnutosi, ale objektívne v celku, v procese, vo výsledku . . .“ (7, s. 217) Konkrétne na zmyslovom stupni, analýzou rozčlenené a abstraktné určené, je konkrétnom nižšieho stupňa. Syntézou podstatných stránok skutočnosti sa človek dostáva k vyššiemu, myšlienkovému konkrétnu, k vedeckým abstrakciám. Ideálno je jednotou abstraktných a konkrétnych určení reality, ak je jej pravdivým odrazom.

Ideálno ako abstrakcia skutočnosti je tak či onak vždy späté s vonkajšou realitou, hoci — ako sme poznamenali — nie vždy je jej adekvátnym obrazom. Ak sa v prípade ideálna hovorí o „obrazu ako takom“, o „význame“ a pod., treba dať pozor, aby sa tieto výrazy, často stotožňované s celým obsahom termínu ideálna, nepremenili na samostatné, hypostazované abstrakcie. Tieto úzke, niekoľkonásobné abstrakcie sú v takejto „abstraktnej“, „myšlienkovej“ podobe možné len v ľudskej hlave, vo vedomí človeka a v nerozlučnej spätosti s jazykom.

V reálnej skutočnosti, v praxi sú začlenené do kontextu ľudského vedenia, sú momentmi objektovo-subjektového gnozeologického vzťahu, súčasťou ľudského života.

Ideálne ako obraz — podobne ako poznatok vôbec — sa člení a posudzuje zo stránky formy i obsahu. V prípade vonkajšej formy ide predovšetkým o rečové znaky, v ktorých sa gnozeologický obraz, aktuálne či potenciálne ideálne prejavuje, resp. uchováva. Pod obsahom ideálna sa chápe v prvom rade jeho význam, ktorý je výsledkom odrazu, poznania objektívneho sveta. Takéto oddelené chápanie obsahu a formy ideálna-obrazu je z metodologických dôvodov veľmi užitočné. Realizovať ho je však možné opäť iba abstraktne, lebo pri reálnej a aktuálnej existencii sú od seba neoddeliteľné.

Ani operovanie s termínmi „abstraktný predmet“, „ideálny objekt“ (napr. bielosť, krása, ideálny plyn a pod.) ako takými neznamena popretie prirodzeného pôvodu abstrakcie. Princíp materiálnej jednoty sveta tu platí rovnako. Veď to sú produkty ľudskej skúsenosti, obrazy reálnych stránok skutočnosti, prejavy, tendencie rodia sa v rámci úsilia človeka o čo najadekvátnejšie poznanie a osvojenie sveta. Sú to teda užitočné abstrakcie,⁹ kým sa nehypostazujú.

b) Odraz dialektiky jednotlivého — zvláštneho — všeobecného a pohyb poznania od javu k podstate v rámci ideality

Skutočnosť sa odráža v obsahu ideálna ako dialektika jednotlivého — zvláštneho — všeobecného. V jednotlivých predmetoch, javoch sú objektívne obsiahnuté ich zvláštne, všeobecné znaky, stránky, ktoré sú zdrojom vytvárania jednotlivého, zvláštneho a všeobecného v myslení, v rámci ideálna.

Človek v snahe orientovať sa v nekonečnom počte vecí, javov sveta hľadá ich spoločné, všeobecné znaky a súvislosti. Takto si v myslení, idealite klasifikuje veci, udalosti, tvorí ich subordináciu a koordináciu.

Všeobecné (podobne ako jednotlivé a zvláštne) je charakteristickou vlastnosťou pre každý poznatok. V procese abstrakcie sa už na zmyslovom stupni vyčleňujú len určité, spravidla hlavné stránky z nekonečnej rozmanitosti znakov, stránok objektu či objektov. Na racionálnom stupni, v nadväznosti na zmyslový materiál prebieha abstraktný proces na vyššom stupni, kde „každé slovo (reč) už zovšeobecňuje“ (7, s. 291). Ak na zmyslovom stupni (chápanom v relatívnej samostatnosti od racionálna) všeobecné vystupuje v rámci jednotlivého a vyabstrahovanie podstatných, všeobecných znakov objektu prebieha pri zachovaní jeho zmyslovo-konkrétnych, predmetných stránok, na racionálnom stupni zmyslovo-predmetná konkrétnosť objektu ako jednotlivého sa neguje všeobecnou. „... myšlienka a slovo ukazujú všeobecné“ (7, s. 291)

Myšlienkové zovšeobecnenia, generalizácie v rámci pojmotvorného procesu sú prejavom prednosti, vyššieho stupňa rozumovej zložky poznania pred zmyslovým poznaním. Rozum prekonáva časovo-priestorovú ohraničenosť zmyslov.

⁹ O podstate idealizačného procesu vo vede podrobnejšie hovorí D. P. Gorskiy (3, s. 281—296).

Na druhej strane však na racionálnom stupni sa vytvára možnosť omylu, odklonu človeka od reality.

Všeobecno v zmysle obrazu-ideálna je — podobne ako v prípade abstrakcie — „očisteným“ obrazom reality. Práve či predovšetkým v tomto zmysle je všeobecno vyjadrením povahy, jednej stránky ideálna. Povahu všeobecna majú jednotlivé produkty, formy odrazu reality ako singulárne prejavy aktuálneho ideálna. Všeobecným sa javí aj potenciálne ideálne ako duchovno, ľudské vedomie, spoločenské vedomie v objektivizovanej, relatívne samostatnej podobe. Vo vzťahu týchto dvoch foriem ideálna sa taktiež odráža dialektika jednotlivého, zvláštneho a všeobecného, individuálneho a spoločenského vedomia.

Ideálne sa konkretizuje aj ďalšími určeníami. V procese odrazu skutočnosti sa v rámci všeobecného prejavujú nevyhnutné,¹⁰ relatívne nemenné, zákonité¹¹ stránky, tendencie odrážaných vecí, javov sveta. Zovšeobecnením nevyhnutných, podstatných stránok vecí, ich vzťahov sa prehľbuje náš obraz sveta, stáva sa myšlienkovým konkrétnejším, a tým aj „ideálnejším“. „Všeobecný zákon o zmene foriem pohybu je oveľa konkrétnejší ako jednotlivý konkrétny príklad na to.“ (2, s. 189)

Pokiaľ ide o stupeň, hĺbku odrazu skutočnosti v obsahu ideálna, možno hovoriť o ideálne ako o abstraktnom a skutočnom (pravom) všeobecne. Je odrazom reálneho všeobecna, všeobecna vecí, javov sveta. Ideálne ako abstraktné všeobecno je jednoduchou totožnosťou jedinečných javov. Ideálne ako skutočné, pravé všeobecno vystupuje predovšetkým ako zákon, odraz jednotlivého a zvláštneho v ich všeobecnej súvislosti, ako nevyhnutný vzťah vzájomne pôsobiacich protikladných vecí.

Reálne, objektívne všeobecno je základ, z ktorého sa vyvinú všetky zvláštne a jedinečné javy určitého konkrétneho systému a spätne doň prechádzajú. Zachytiť, odraziť tento pohyb v idealite môže dôsledne vedecky iba skutočné, konkrétne všeobecno. K. Marx ukázal túto dialektiku konkrétneho všeobecna napr. v kategórii tovaru. V tovare sú v zárodku skryté a z neho vyplývajú všetky rozpory kapitalistickej spoločnosti. Peniaze a kapitál sa ustavične menia na tovar.

c) Ideálne a jeho zhoda s objektívnou realitou

Ak je zhoda medzi produktmi poznania a vonkajšou, objektívnou skutočnosťou, hovoríme o pravdivom poznaní. Ideálne ako produkt a forma odrazu objektívnej reality vo svojom obsahu je schopné pravdivo odrážať realitu. „Pravda je ideálne vybavovanie skutočnosti v poznaní tak, ako táto skutočnosť existuje mimo a nezávisle od poznávajúceho subjektu (človeka a ľudstva).“ (13, s. 148)

¹⁰ „...nevyhnutnosť je neoddeliteľná od všeobecného“ (7, s. 409) — pripomína V. I. Lenin.

¹¹ „Forma všeobecnosti v prírode je zákon...“ (2, s. 198).

Zdroj, príčiny gnozeologickej zhody medzi oblasťou ideálna a vonkajšej reality vyvodzuje dialektickomaterialistická teória poznania zo samej reality. Človek je súčasťou materiálneho bytia. Ako vedomý tvor je produktom aktívneho vzťahu, pôsobenia medzi ním a jeho prostredím — produktom ľudskej práce a článkom všeobecného pôsobenia. Tento adaptačný proces — prejav dialektiky nevyhnutnosti (determinácie) a ľudskej slobody — proces, v rámci ktorého je poznanie nerozlučnou súčasťou praxe, je prirodzeným zdrojom toho, že existuje gnozeologická zhoda medzi realitou a jej obrazom v hlave človeka, medzi zákonmi objektívneho sveta a subjektívnym myslením. Schopnosť človeka odhaľovať v praxi a korigovať svoje omyly je objektívnym základom stále verejnejšieho odrazu sveta v poznaní.

Vznik, existenciu a vývin pravdy nemožno metafyzicky oddeliť od nepravdy. „Pravda a omyl, ako kategórie myslenia pohybujúce sa v polárnych protikladoch, platia absolútne len vo veľmi úzkej oblasti.“ (1, s. 75) Vznik a vývin poznatku smeruje od neznalosti k stále hlbšej pravde. V tomto procese sa z relatívnej pravdy vyčleňuje spoznaná nepravdivosť a relatívna pravda je dialekticky negovaná vyššou pravdou. Platí to, prirodzene, aj pre poznanie ako celok. Dejiny poznania dokazujú, že ľudské vedenie smeruje od neznalosti nie k absolútnej nepravde, ale k absolútnej pravde ako gnozeologickému ideálu. Dialektický pohľad na vzťah pravdy a nepravdy je v protiklade nielen s metafyzickou interpretáciou pravdy a omylu, ale aj s relativizmom, nerozlišovaním pravdy a nepravdy.

Označiť vonkajšie objekty za pravdivé (nepravdivé) je nesprávne. Môžu iba existovať alebo neexistovať. Pravdivosť (nepravdivosť) prináleží iba produktom ľudskeho odrazu, ideálna. Avšak ani celú oblasť ideálna nemožno označiť týmto prívlastkom. Pravdivým (nepravdivým) sa môže javiť obsah pojmu, súdu, úsudku, hypotézy, teórie.

Zmyslové produkty sú pravdivé či nepravdivé len v rámci ich myšlienkovej, slovnej interpretácie.

Ideálno ako produkt odrazu sveta je procesom približovania sa obrazu ideálna k objektu odrazu. Tento proces, pohyb myslenia i jeho relatívne ukončený výsledok v tej-ktorej etape poznania sa týka jednotlivých poznatkov i poznania ako celku.

Ideálno ako pravdivý poznatok má momenty objektívnosti-subjektívnosti, absolútnosti-relatívnosti a konkrétosti-abstraktnosti. Tieto hlavné momenty pravdy tvoria jednotu. Ktorýkoľvek z nich, ak sa berie izolovane, absolutizuje sa. Tým sa nevyhnutne deformuje pohľad na problematiku pravdy vôbec.

Subjektívnosť je vlastná každému poznatku, keďže je ľudským odrazom, výsledkom ľudskej aktivity pri odrážaní sveta. Pravda je subjektívna svojou formou a objektívna svojím obsahom. Subjektivita nemôže byť obsahom pravdy. Týmto obsahom je odraz povahy, stránok, vzťahov poznávaného objektu. Keďže

je však sama spoločensky determinovaná, determinuje hĺbku a šírku objektívneho obsahu pravdy.¹²

Už vo vzťahu subjektívneho a objektívneho je obsiahnutý pohyb poznania. „Od subjektívnej idey ide človek k objektívnej pravde...” (7, s. 200, pozri tiež s. 210). Tento proces je mimoriadne evidentný v dialektike absolútnej a relatívnej pravdy. Relatívnosť pravdy ako singulárneho poznatku, jej približnosť, neúplnosť, ohraničenosť použitia sú negované obohacovaním jej obsahu v procese vývinu poznania, rastom momentu absolútosti.

Každý poznatok, pravdivý či nepravdivý, je výsledkom abstrakčného postupu a je abstrakciou. Skúmaný objekt sa v procese abstrakcie umŕtvuje, rozčleňuje, zjednodušuje. Tým sa každá abstrakcia vzdaluje od odrážanej reality, aby vzápätí po zhrnutí množstva abstrakcií sa k nej opäť a stále viac gnozeologicky približovala a jej súvislosti stále hlbšie osvetľovala. Čím sú poznávacie postupy zložitejšie a vytvárajú viac abstrakcií, tým je myšlienkové konkrétne ako výsledok vedeckej syntézy týchto abstrakcií bližšie k absolútnej pravde. Teda aj vzťah abstraktnosti a konkrétnosti pravdy je polárne dialektický, naznačuje napredovanie poznania človeka a ľudskej spoločnosti.

Charakteristika ideálna ako zhody odrážaného s odrazeným, určenie jeho všeobecnej tendencie priblížiť sa k absolútnej pravde, zmocňovať sa jej v súhrne objektívnych, relatívne pravdivých ideálnych obrazov ako zrník absolútnej pravdy je jedným z podstatných charakteristík tejto gnozeologickej kategórie. Táto všeobecná tendencia (odhliadnuc od omylov a úmyselne vykonštruovaných nepravd, falošnej ideológie reakčných tried) predučuje a uspôsobuje ideálne stať sa prostriedkom vyjadrenia životne nevyhnutných, najhlbších záujmov a ideálov človeka, pokrokovej triedy, spoločnosti a byť nástrojom pretvárania sveta v procese ľudskej praxe, ideovou zbraňou v boji za spoločenský pokrok. V tejto funkčnej rovine spočíva spoločensko-triedny aspekt povahy ideálna ako pravdy.

d) Ideálne ako obsah a forma, v ktorých sa vyjadrujú potreby, ciele a snaženia človeka, ľudstva

Človek v boji o zachovanie vlastnej existencie, v úsilí zlepšovať životné podmienky je nútený meniť okolitý svet, prispôbovať ho svojim potrebám. Táto skutočnosť sa odráža aj v produktoch poznania, v obsahu a funkcii ideálna. Ideálne nie je iba akýmsi mechanickým, zrkadlovým obrazom vonkajších objektov, ale je aj prostriedkom na vyjadrenie subjektívnych cieľov, vôľového úsilia a snaženia človeka zmeniť svet. Je nástrojom človeka, súčasťou jeho pred-

¹² Pravdivými môžu byť aj idealizácie, „ideálne objekty“ vo vede (napr. „absolútne tuhé teleso“, „absolútna nula“ a pod.). Nie sú odrazom určitých bezprostredne existujúcich zmyslovo-konkrétnych, ale svojich približných predlôh, ktoré však existujú objektívne, reálne. Bližšie pozri I. G. Narskij (13, s. 158).

metno-praktickej činnosti. Túto funkciu ideálna plnia predovšetkým idey,¹³ ideové predobrazy, ciele a ideály človeka.

Pri pretváraní javov a procesov sveta, pri vytváraní nových vecí, vzťahov, novej spoločenskej reality sa v hlave človeka vytvára ich ideový predobraz, plán realizácie tohto predobrazu. Táto forma existencie a funkcie ideálna je podstatným znakom odlišenia človeka, jeho cieľavedomého konania od zvierat konajúcich inštinktívne.

Idey, ideové predobrazy v živote individuí či spoločnosti, konkretizované vo forme cieľov, predsavzatí, ideálnych úsilí a ideálov vyjadrujú intencionálny charakter vedomia, ideálna ako celku. Takto sa človek v myslení premieta do budúcnosti v úsilí realizovať svoje poznatky, ideály, resp. priblížiť sa k nim. Ak sú späté so základnými životnými potrebami človeka, prejavujú sa ako jeho „bytosťné sily“, „popudy vôle“, vášní, ako „ideálne sily“ (8, s. 132 a 11, s. 339).

Tieto idey, mravné, politické, kultúrne a iné úsilia, ciele a ideály individuí, spoločenských tried a spoločnosti môžu byť rôzne: reálne aj iluzórne, pokrokové alebo reakčné, pravdivé, ale aj úmyselne sfaľované. Závisí to predovšetkým od povahy skutočnosti, ktorá sa v nich odráža, od podmienok života, za ktorých odraz prebieha, od postavenia subjektu (triedy) v daných podmienkach, v ktorých sa odraz realizuje. Trieda, ktorá sa dostáva do rozporu so spoločenským pokrokom za svojej existencie a vývinu, zákonite produkuje a šíri falošné, reakčné ciele a „ideály“.

Intencionálny charakter ideálna, schopnosť človeka abstrahovať sa vo svojich myšlienkach od bezprostrednej skutočnosti a v ideách, predobrazoch premietat sa do budúcnosti, vytvárať ideály idealizované objekty — to všetko má svoj základ v reálnom bytí, vo fyziologicko-psychologických základoch činnosti ľudského mozgu a v spätosti tejto činnosti so životom človeka, spoločenskou praxou. Tieto stránky, momenty povahy a funkcie ideálna sú ďalším dôkazom a potvrdením správnosti dialektikomaterialistického monistického pohľadu na problematiku ideálna.

Prejavy, tendencie povahy a funkcie ideálna ako gnozeologického predobrazu, idey, ideálnych úsilí a cieľov človeka sú späté s predošlými určeními tejto kategórie, t. j. ako gnozeologického obrazu, abstrakcie, všeobecna, pravdivého odrazu skutočnosti. V jednote týchto stránok sa realizuje základná funkcia ideálna ako duchovného prostriedku, nástroja menenia objektívneho sveta.

Ideálno v zmysle vedy, revolučnej idey je samo osebe mohutnou potenciálnou pretvárajúcou silou. Veď žijeme v epoche revolučného prechodu ľudstva od kapitalizmu k socializmu a beztriednej spoločnosti! Tento prechod z jednej spoločensko-ekonomickej formácie do druhej sa navyše realizuje v podmienkach

¹³ Idea sa niekedy chápe v širšom zmysle ako súhrnný termín na označenie poznania vôbec, jeho produktov. V tomto význame by bola identická s obsahom kategórie ideálna. V užšom, špecifickom zmysle vystupuje ako tendencia poznávať a meniť, pretvárať svet. V tomto vyjadruje jednu stránku povahy a funkcie ideálna. „Idea, poznanie je *proces* pohrúženia (mysle) do anorganickej prírody kvôli jej podrobeniu vláde subjektu... je to *poznanie* a snaženie (chcenie) človeka...“ (7, s. 203—204).

nástupu a rýchleho napredovania vedeckotechnickej revolúcie. Nevyhnutným predpokladom uskutočnenia obrovskej potenciálnej duchovnej sily človeka a ľudstva je jej účinné spojenie s predmetno-spoločenskou, revolučne pretvárajúcou praxou.

Charakteristika ideálna z hľadiska jeho vzniku, existencie, povahy a funkcie — ako sme uviedli a znova zdôrazňujeme — je spätá s ďalším podstatným určením tejto kategórie, ktoré spočíva vo vymedzení jej vzťahu ku kategórii hmoty a materiálna. Túto problematiku sme mohli riešiť v rámci našich úvah iba okrajove. Jej podrobnejšia analýza si vyžaduje osobitnú štúdiu.

Literatúra

1. ENGELS, F.: Anti-Dühring, Bratislava 1962.
2. ENGELS, F.: Dialektika prírody, Bratislava 1954.
3. GORSKIJ, D. P.: Otázky abstrakcie a tvorenia pojmov, Bratislava 1963.
4. ILIENKOV, E. V.: Ideálne. Filozofskaja enciklopedija, t. 2, Moskva 1960.
5. KONSTANTINOV, F. V.: Osnovy marksistskoj filosofii, Moskva 1958 a 1959; slov. preklad Základy marxistickej filozofie, Bratislava 1959 a 1960.
6. KONSTANTINOV, F. V.: Osnovy marxistsko-leninskoj filosofii, Moskva 1971; slov. preklad Základy marxisticko-leninskej filozofie, Bratislava 1972.
7. LENIN, V. I.: Spisy 38, Bratislava 1961.
8. MARX, K. — ENGELS, F.: Malé ekonomické spisy, Bratislava 1966.
9. MARX, K. — ENGELS, F.: Nemecká ideológia, Bratislava 1961.
10. MARX, K. — ENGELS, F.: Spisy 1, Praha 1961.
11. MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy II, Bratislava 1953.
12. MENERT, E.: K filozofické charakteristice vědomí. Filozofický časopis, 1962, č. 2.
13. NARSKIJ, I. S.: Dialektický rozpor a logika poznání, Praha 1972.
14. SPIRKIN, A. G.: Kurs marksistskoj filosofii, Moskva 1963; čes. preklad Učebnice marxistické filozofie, Praha 1971.
15. ŠEPTULIN, A. P.: Filosofija marksizma-leninizma, Moskva 1970; čes. preklad Filosofie marxismu-leninismu, Praha 1973.
16. TOPOLSKÝ, M.: Realita a poznanie, Bratislava 1970.

К НЕКОТОРЫМ ВОПРОСАМ КАТЕГОРИИ ИДЕАЛЬНОГО

Имрих Ференц

В первой части (I) дается определение основного содержания понятия «идеальное». Определяется содержание понятий актуальное и потенциальное идеальное, а также субстантивная и адъективная формы термина.

Во второй части (II) ставится основной круг вопросов, решение которых представляет собой конкретизацию идеального как категории (гносеологической) марксистско-ленинской философии. Далее анализируются возникновение и существование (1a, b, c), а также характер и функция (2a, b, c, d) идеального. Эти проблемы составляют содержание первого круга более широкого комплекса вопросов, возникающих при определении категории идеального.

Imrich F e r e n c

Im ersten Teil (I) wird der Grundinhalt des Begriffs des „Idealen“ umrissen. Bestimmt wird der Begriffsinhalt des aktuellen und potentiellen Idealen, wie auch die Substantiv — und Adjektiv — form dieses Terminus.

Im zweiten Teil (II) wird der grundlegende Problemkreis formuliert, deren Lösung die Konkretisierung des Idealen als einer (gnosologischen) Kategorie der marxistisch-leninistischen Philosophie vorstellt. Weiters wird die Entstehung und Existenz (1a, b, c) wie auch die Natur und Funktion (2a, b, c, d) des Idealen untersucht. Diese Probleme bilden den Inhalt des ersten Komplexes eines breiteren Fragenkreises, die beim Umrissen der Kategorie des Idealen auftreten.